

INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA AUTIZM SINDROMLI BOLALAR BILAN ISHLASHNING KLASTER MEXANIZMLARI

Egamberdiyeva Nigora Azizovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti "Maxsus pedagogika"

kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: nigoraazizovna1991@gmail.com

Madiyarova Shoxzoda

CHDPU Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika

(logopediya) yo'nalishi 1-bosqich 23/5-guruh talabasi

E-mail: madiyarovashoxzoda@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim muhitida autizm sindromli bolalar bilan ishlashning mazmuni, tamoyillari, metodlari va shart-sharoitlari haqida batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, autizm, tamoyil, metod, ruhiy rivojlanish, sindrom, ATEBB.

Bugungi kunda butun dunyoda inklyuziv ta'lim tizimi dolzarb sohalardan biriga aylanmoqda. Dunyo bo'yicha nogironligi bo'lgan shaxslarni o'qitish, ta'lim- tarbiyasi bilan shug'ullanish ishlari keng ko'lamda olib borilmoqda. Shu o'rinda bir savol tug'iladi - inklyuziv ta'lim o'zi nima?

Inklyuziv ta'lim - barcha o'quvchilar uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarining farqliligini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir. Inklyuzivlik - inglizcha so'z bo'lib, inclusive - qo'shish, birlashtirish degan ma'nolarni anglatadi. Mazkur atama alohida ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilarni umumta'lim maktablarida sog'lom tengdoshlari bilan qo'shib birgalikda o'qitish jarayonini ifodalaydi. Inklyuziv ta'lim-o'quvchilarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy nuqson va o'zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim jarayonidir. Shuningdek inklyuziv ta'lim davlat siyosati bo'lib, imkoniyatlari cheklangan va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat'i nazar, ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'limning maqsadi - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat

qiladigan sifatli ta'lim berishni ta'minlashdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 13-oktyabrda "Alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risida" qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan 2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Ushbu konsepsiyaga muvofiq bugungi kunda Respublikamizda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga va ta'limning boshqa turlariga jalb qilish ishlari boshlab yuborilgan. Lekin mamlakatimizda ushbu sindrom bilan kasallanganlar soni hanuzgacha to'laligicha aniqlanmaganligi uchun bu masala dolzarb bo'lib saqlanib qolmoqda.

Autizm (grekcha "autos"- "o'zim" degan) so'zdan kelib chiqqan - bu ruhiyatning o'ziga xos holati bo'lib, bemor tashqi olam, atrofdagilar bilan muloqot qilishni istamaydi. U yolg'izlikni yoqtiradi. Yana bir xil xatti- harakat va shunday so'zlarni takrorlaydi. Autizm tashxisli bola o'z olamida yashaydi. Fikrlashi boshqalarnikiga o'xshamaydi. Ularning xatti- harakatlari real voqelik bilan bog'liq emas. Ushbu rivojlanishda kamchilikka ega bo'lgan bolalarning harakatlarida hissiy kechinmalar asosiy o'rin tutadi. Ushbu sindrom o'g'il bolalarda qiz bolalarga nisbatan ko'p uchraydi. Autizm atamasi fanga dastlab, bundan 40 yil oldin kirib kelgan. Ushbu atama birinchi bor shvetsariyalik psixiatr Eygen Bleyger tomonidan 1912-yilda shizofreniya kasalligining belgilaridan biri sifatida ishlatilgan. 1943- yilda esa ingliz psixiatri Leo Kenner davolash amaliyotida 11 bolaning xulq-atvori, yurish-turishidagi o'xshash belgilarni kuzatib, "erta bolalik autizmi" atamasini fanga kiritgan. U kuzatgan barcha bolalardagi belgilar hozirgi kunda ham autizm belgilari sifatida o'rganilmoqda. Faqatgina 1981-yildan boshlab "bolalar autizmi" mustaqil nuqson sifatida qabul etildi. Hozirgi kunda bolalar autizmi bosh miyaning rivojlanishidagi kamchiliklardan kelib chiqadigan mustaqil nuqson sifatida o'rganilmoqda. Mutaxasislarning so'zlariga ko'ra, sindromning ilk belgilari 2-3 yoshda namoyon bo'la boshlaydi. Ushbu sindrom hozirgi kunda ham olimlar tomonidan o'rganilmoqda. Autist bola atrofga o'zgacha nazar bilan qaraydi. Ma'lumotlarga ko'ra hozirda dunyoda har 88 ta bolaning birida autizm kuzatilishi mumkin. Bunday bolalar tashqi ko'rinishidan boshqalardan farq qilmaydi, faqat u o'zgacha fikrlaydi. Simptomlarning har xilligi va o'zgaruvchanligi ushbu sindromning murakkabligidan dalolat beradi.

Autizm sindromining kelib chiqish sabablari: olimlarning fikricha, sindromning kelib chiqish sabablaridan biri bu - homilani ona qornidalik davrida ma'lum bir turdagi oqsillarning yetishmovchiligi,. Ikkinchi sababi, organizmda ikki xil og'ir metalning, qo'rg'oshin va simobning ko'payib ketishi. Uchinchi sabab atrof muhitni ekologik buzilishi va homiladorlik paytida kuchli stress holatlarni kechirish. Anemiya hamda qon bosimining oshishi - bularning hammasi autizmni kelib chiqish sabablari hisoblanadi.

Autizm sindromi yoshga qarab quyidagilarga bo'linadi:

1. Erta bolalik autizmi- 2 yoshgacha;
2. Bolalik autizmi -2-11 yoshgacha;
3. O'smirlik autizmi 11-18 yoshlargacha.

Shu vaqtgacha autizm sindromini genetik kasallik deb hisoblashgan. Lekin so'nggi ma'lumotlarga ko'ra, ushbu sindrom atrof-muhitdagi zararli-kimyoviy moddalarning ko'payishidan kelib chiqmoqda. Ko'pchilik chet ellik mutaxassislar va ayniqsa G'arbda autizmga chalingan bolalarni qanday bo'lsa, shunday qabul qilish kerak degan fikrni olg'a suradilar.

Autizm xastalik emas, uni sindrom yoki o'ziga xos ruhiy holat deb yuritish to'g'riroq bo'lardi deb hisoblaydi shifokor-psixonevrolog Nozim Sanaqulov. Bugungi kunda mamlakatimizda ushbu sindromga chalingan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb qilish ishlari qizg'in olib borilmoqda. Xususan autist bolalarga inklyuziv ta'lim tizimida dars o'tilishi, bunday xususiyatga ega bo'lgan bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan birga bir xonada dars o'tishlari uchun qulay sharoitlar yaratib berilishi zarur. Autist bola sog'lom tengdoshlariga yetib olishi uchun uni har tomondan qo'llab quvvatlash muhim omil hisoblanadi. Ota-ona, sinf rahbar, maxsus pedagog, psixolog, logoped, tibbiyot xodimi, MFY, qo'ni-qo'shnilar, oilaviy poliklinika va boshqalar bunday turdagi bolalar bilan ish olib borishadi. Ota-ona farzandini hamisha qo'llab-quvvatlashi, unga dalda berishi, uni jamiyatda o'z o'rnini topishi uchun va yana maktabdagi olayotgan bilimlarini mustahkamlashga yordam berishi zarur. Oiladagi muhitning sog'lom bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Sinf rahbar ham o'z o'quvchilari ichidagi alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga ko'proq e'tibor qaratishi kerak. Ularning ta'lim olish jarayonini osonlashtirish hamda ularning bilim salohiyatini inobatga olgan holda ularga ta'lim berish jarayonini ishlab chiqish talab qilinadi. Psixologning bunday bolalar bilan ishlash jarayonida o'rni juda muhim. Chunki ularning ruhiyati boshqa bolalarnikidantubdan farq qilishini inobatga olgan holda ular bilan ishlashning, turli metodlarini ishlab chiquvchi shaxs psixolog hisoblanadi. Ularning ruhiyati, karakteri, dunyoga qanday ko'z bilan qarashini o'rganadigan shaxs psixologdir. Logoped autistik bola bilan nutqni rivojlantirish bo'yicha ko'plab ishlarni amalga oshiradi. Logopedning asosiy vazifasi ushbu sindromga chalingan bolalarni nutqini rivojlantirish va ular bilan korreksion pedagogik ishlarni amalga oshirishdir. Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim tizimining joriy etilishi va unga autistik bolalarning qamrab olinishi bu, davlatimizning har bir bolaga bo'lgan e'tiboridan darak beradi. Biz o'ylaymizki, inklyuziv ta'lim muhitida autizm sindromli bolalar bilan ishlash juda ham murakkab jarayon. Chunki bir sinfda sog'lom bolalar orasida aqliy rivojlanishda ortda qolgan bolalarning ta'lim olishi, ularning o'z tengdoshlari bilan muomala qilishi va darslarni o'zlashtirishi uchun ularga juda jiddiy e'tibor va yordam zarur. Ayniqsa bunday muhitda dars beruvchi kadrlarning yetishmasligi ham bu tizimning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Chunki maxsus ehtiyojli bolalarni

umumta'lim tizimida o'qitish o'qituvchilardan ikki karra mas'uliyat bilan ishlashni talab etadi. Shuning uchun ham oliy pedagogik ma'lumotli va malaka oshirish kurslarini o'tab inklyuziv ta'lim pedagogik kvalifikatsiyasini olgan o'qituvchilargina inklyuziv sinf o'qituvchisi etib tayinlanishi mumkin. Maxsus kurslarni tugatmagan o'qituvchilar inklyuziv sinf o'qituvchisi bo'la olmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimning ijobiy tomoni shundaki bu ta'lim jarayonida hech bir bola e'tibordan chetda qolmaydi. Har bir bolaga uning kelib chiqishi va holatidan qat'i nazar ta'lim tarbiya berish ishlari olib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. (Qodirova Feruzaxon Usmanovna, Pulatova Dilfuza Azamkulova)
2. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2020-yil 13- oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori
3. Egamberdiyeva N.A. 2023/4/7 Autizm sindromli bolalar bilan ishlash hozirgi kunning dolzarb masalasi sifatida. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. 95-100-b.